

УДК 001(091)(477-25)

I. С. Мініна

КИЇВСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ ТА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АКАДЕМІКА С. М. ЯМПОЛЬСЬКОГО (1965–1998 рр.)

У статті розглядається Київський період життя та творчого шляху видатного вченого, доктора економічних наук, професора, академіка Національної академії наук України С. М. Ямпольського. На основі вивченої наукової літератури у публікації висвітлено науково-організаційну діяльність вченого та його внесок у розвиток економічної науки України. Широко освічений науковець став одним з засновників нового напрямку в економіці, а саме – економіки науково-технічного прогресу. Висвітлена діяльність Стефана Михайловича на посадах директора Інституту економіки АН УРСР та голови Ради по вивченню продуктивних сил УРСР АН УРСР.

Ключові слова: С. М. Ямпольський, академік, науковець, економіст, Інститут економіки АН УРСР, Академія наук УРСР, економічні дослідження.

Стефан Михайлович Ямпольський (1906-1998 рр.) – видатний український вчений, доктор економічних наук, професор, академік Національної академії наук, багатогранний фахівець-організатор, керівник численних наукових досліджень, освітянин, заслужений діяч науки України. Незважаючи на великий вклад у розвиток науки та освіти України постать Стефана Михайловича на нашу думку є ще не достатньо дослідженою, що стосується й Київського періоду його життя та творчого шляху. Факти стосовно цього періоду діяльності вченого можна знайти у працях здебільш енциклопедичного характеру [1-3] та у публікаціях, що були приурочені до ювілейних дат науковця [4;5].

Метою статті є аналіз наукового шляху Стефана Михайловича у Київський період його життя та діяльності; висвітлення діяльності науковця по розбудові Інституту економіки АН УРСР та Раді по вивченню продуктивних сил УРСР АН УРСР; розглянути зв'язок між науковою та організаційною діяльністю вченого.

Свій науковий шлях Стефан Михайлович розпочав ще у Харківському інженерно-економічному інституті, у якому майбутній науковець отримав вищу освіту, закінчив аспірантуру та захистив дисертацію під керівництвом О. Г. Лібермана. З 1938 р. був обраний директором Харківського інженерно-економічного інституту, де пропрацював до 1941 р. [6, с.52] На початок другої світової війни інститут тимчасово законсервували, а професорсько-викладацький склад був направлений для роботи в оборонних галузях промисловості. Ямпольського у 1942 р. направляють на один з заводів Наркомату озброєння в якості керівника планово-виробничого відділу [7, с.5]. Лише під кінець війни Стефан Михайлович повертається до системи вищої освіти – з 1 квітня 1944 р. його було призначено ректором Львівського політехнічного інституту, який поновив свою роботу 28 серпня 1944 р., де він пропрацював до 1956 р. [8, с.19] У 1957 – 1965 рр. займав посаду ректора Одеського політехнічного інституту [9, арк.20], де підготував докторську дисертацію за темою “Шляхи прискорення створення та освоєння нових знарядь виробництва в машинобудуванні”, яку захистив у 1961 р. [2, с.509]. Одеський політехнічний інститут під керівництвом Стефана Михайловича виростає в один з найбільших віщих технічних учбових закладів країни, який успішно здійснює одне з найважливіших державних завдань – підготовку висококваліфікованих спеціалістів, що володіють широким науково-технічним і політичним кругозором.

Завдяки активній науковій та освітньо-організаційній діяльності Ямпольського у 1965 р. за рішенням директивних органів назначили на посаду виконуючого обов'язки директора Інституту економіки АН УРСР. Високий рівень наукових праць і неабиякі здібності досвідченого організатора науки дали всі підстави Загальним зборам Академії наук УРСР у 1967 р. вибрати Стефана Михайловича директором Інституту економіки АН УРСР. У цьому ж році він був обраний дійсним членом Академії наук України [10, с.21]. Під його керівництвом колектив інституту та його відділення провели значну роботу з підвищення теоретичного рівня наукових досліджень в області економіки.

Поєднання в особистості С. М. Ямпольського якостей талановитого керівника та вченого чимало сприймали успіхам колективу Інституту економіки, якого було досягнуто під його керівництвом у 60-ті рр. ХХ ст. Саме цей період став початком перетворення Інституту в центр теоретичних й народногосподарських економічних досліджень України. Вперше в історії цього закладу з 1965 р. його економічні дослідження орієнтуються на експерименти, що проводяться у господарській практиці, зокрема при розробці питань вдосконалення планування й матеріального стимулювання на підприємствах різноманітних галузей промисловості, також питань оптимального співвідношення накоплення й споживання у господарствах [7, с.11].

Теоретичні узагальнення стосовно проблеми економічної реформи знайшли своє відображення у ряді опублікованих значних теоретичних праць під науковою редакцією та безпосередній участі академіка. Зокрема у роботах “Економічна наука та господарська реформа” [11], “Основи побудови заохочувальних нормативів та вдосконалення системи планування виробництва” [12] та ін. У цих працях розглянуті принципи економічної реформи, розроблені проблеми оцінки та прискорення науково-технічного прогресу. У галузі методики та методології визначені методи розрахунку групових та галузевих нормативів економічного стимулювання, принципи вдосконалення, планування, обліку й розподілу прибутку на підприємствах, питання економічного стимулювання оновлення асортименту та поліпшення якості продукції.

С. М. Ямпольський здійснив принципову реорганізацію відділів Інституту за проблемними напрямками. Переборюючи певну адміністративну інерцію та спротив деяких поважних ветеранів установи, С. М. Ямпольський значно посилив перспективний процес оновлення керівного складу секторів та відділів з орієнтацією на молоді кадри. Замість галузевих відділів були організовані ряд нових структурних підрозділів за найбільш актуальними напрямками економічних досліджень. Зокрема, у 1966 р. були створені відділи: міжгалузевих комплексних проблем, теоретичних проблем управління народним господарством, проблеми фінансів та кредитів, проблем світової економіки, на базі якої у 1972 р. був організований Інститут соціальних та економічних проблем закордонних країн, економіки та наукової організації праці, координації науково-дослідницьких робіт з економічних проблем. У 1967 р. було створено відділ проблем демографічного розвитку УРСР, а у 1968 р. – відділи проблем господарського розрахунку та економічного стимулювання виробництва, кількісного виміру й аналізу науково-технічного прогресу, загальних економічних проблем науково-технічного прогресу [10, с.21]. Безпосереднє керівництво двома останніми відділами здійснював Стефан Михайлович. Також академіку вдалося створити досить потужні автономні відділення Інституту в Харкові (1965 р.) та Одесі (1970 р.) [1, с.733].

Дирекція інституту, яку очолював Ямпольський, велику увагу приділяла посиленню методологічної роботи, розвитку застосування економічно-математичних методів, розширенню та укріпленню творчих взаємозв'язків інституту з Інститутом економіки АН СРСР, Держпланом УРСР, міністерствами, підприємствами. Розширенню та зміцненню наукового потенціалу центру економічної науки в Україні сприяло функціонування регіональних відділень в складі Інституту економіки АН України [7, с.12]. Це започаткувало створення та формування в республіці організаційно-координаційної структури, подальший розвиток якої став важливим фактором зміцнення оперативних зв'язків академічної науки з практикою, а також з вузівською наукою. Подальший розвиток цих регіональних відділень Інституту економіки АН УРСР виявився досить продуктивним не лише для економічної регіоналістики, а й і для всієї економічної науки України. Про це свідчить перетворення колишніх регіональних відділень в окремі інститути, які нині входять до складу НАН України.

Стефан Михайлович був прихильником демократичної системи управління та вважав за потрібне створювати сприятливі умови для досліджень, тому налаштував молодих науковців на повну віддачу, докладаючи для цього значних зусиль.

У 1970 р. Загальні збори АН УРСР обрали Ямпольського членом Президії і головою Ради по вивченню продуктивних сил УРСР АН УРСР [5, с.389]. Очолюючи РВПС, вчений багато уваги приділяв дослідженням територіальної організації розвитку й розміщення виробничих сил держави, наслідком чого стала розробка Радою спільно з Держпланом УРСР “Схеми розвитку і розміщення продуктивних сил Української РСР на період 1971 – 1980 рр.” [3, с.592], завдяки чому РВПС вперше отримала право присудження кандидатських та докторських ступенів.

С. М. Ямпольський був одним з ініціаторів та організаторів створення фундаментальної праці у чотирьох томах “Енциклопедія народного господарства Української РСР” [1, с.734].

Особливе місце у науковій творчості академіка займають роботи, які присвячені економічним й організаційно-плановим проблемам прискорення науково-технічного прогресу. Стефан Михайлович був один з засновників економіки науково-технічного прогресу. У його перших монографіях, які були опубліковані ще у 40-ві рр. ХХ ст. “Питання швидкісного проектування та освоєння нових конструкцій у машинобудуванні” [13] та “Швидкісне освоєння нових виробництв” [14], були закладені основи, ідеї та принципи направлення науково-технічного прогресу й особливо управління ним.

У монографіях Ямпольського, зокрема у “Економічні питання підготовчої стадії виробництва нових знарядь праці” [15], показано, що в умовах соціалістичного способу виробництва значно підвищується роль та посилюється вплив підготовчої стадії виробництва на весь процес технічного переобладнання народного господарства на новій прогресивній основі.

Економічне управління науково-технічним прогресом С. М. Ямпольський розглядає як систему державних мір регулювання комплексу взаємопов'язаних й взаємообумовлених економічних процесів, важелів та стимулів, направлених на прискорення науково-технічного прогресу та досягнення його якісних показників з метою вирішення соціально-економічного розвитку країни. Поняття комплексності у даному контексті передбачає розробку та всебічну гармонічну узгодженість теорії та практики управління науково-технічним прогресом у народному господарстві, установлення взаємозв'язків по вертикальній та горизонтальній лініях управління, взаємодію механізму оцінки, планування й стимулювання науково-технічного прогресу з загальною системою управління виробництва з основними розділами народногосподарського плану. Ще у 1950-ті рр. вчений сформулював концепцію наскрізного комплексного проектування нової техніки, довівши при цьому необхідність перспективного проектування як важливого елементу управління науково-технічним прогресом, що сприяє його прискоренню й підвищенню ефективності [16, с.31].

Під науковим керівництвом академіка та його безпосередній участі була підготовлена до друку фундаментальна монографія у трьох томах “Прискорення науково-технічного прогресу і інтенсифікація відтворення основних фондів” [17], де комплексно досліджується теоретичні та практичні проблеми удосконалення економічного механізму господарювання, зокрема управління відтворенням основних фондів на основі прискорення науково-технічного прогресу.

Серед численних наукових праць вченого вирізняється колективна монографія, що вийшла під керівництвом академіка та при його безпосередній участі “Економічне управління створенням систем машин” [18]. Це була одна з перших спроб системно дослідити проблеми, які були зв'язані з економікою

управління створення систем машин. У роботі було досліджено закономірності розвитку техніки, що функціонує у системі суспільного відтворення, були показані характерні якісні особливості систем машин. Проаналізувавши в історичній ретроспективі логіку розвитку техніки, розглянувши загальну модель циклу праці й розвитку техніки, автори системно розкривають механізм управління процесом створення техніки, досліджують широкий спектр проблем зв'язаних з економічною підготовкою та створенням систем машин.

Академік С. М. Ямпольський є автором більш ніж 280-ти наукових праць, що присвячені різноманітним проблемам економіки. Найважливіші праці науковця, як і дослідження, якими він керував та у яких приймав безпосередню участь, завжди орієнтувалися на нагальні потреби господарської практики. Вчений гідно представляв вітчизняну економічну науку на багатьох міжнародних конференціях, симпозиумах та нарадах. Ямпольський був членом делегацій у Чехословаччині (1961 й 1968 рр.), Франції (1972 р.), Італії (1962 р.), був на чолі делегації вчених-економістів АН СРСР у Федеративній Республіці Німеччини (1969 р.), у якості старшого економічного експерту уряду УРСР приймав участь у роботі V і VI нарад експертів Європейської економічної комісії ООН у Женеві (1967, 1968 рр.), був делегатом від СРСР та учасником 4-го Конгресу Міжнародної економічної асоціації в Канаді (1969 р.) [7, с.21] У 1981 р. Ямпольський став лауреатом Премії О. Г. Шліхтера АН УРСР [19].

Науково-організаційна діяльність Стефана Михайловича була тісно пов'язана з економічними видавництвами. З 1966 р. протягом багатьох років академік був членом редакційної ради економічної літератури видавництва "Машинобудування", головним редактором журналу "Економіка Радянської України", відповідальним редактором енциклопедії народного господарства Української РСР [5, с.390].

Займаючи посаду голови Координаційної ради з проблем економічної науки Академії наук УРСР, а також членом Наукової ради "Економіка та організація науково-технічного прогресу" Державного комітету СРСР з науки та техніки, С. М. Ямпольський робить великий внесок у покращення координації праць з цих питань, приділяє багато уваги підвищенню їх рівня та ціле направленості, економічної ефективності та впровадження завершених досліджень у народногосподарську практику.

Протягом багатьох років Ямпольський працював у складі Наукової ради Академії наук СРСР з економіки та організації виробництва, був членом Ради техніко-економічної експертизи Держплану УРСР, членом секції економічних наук комітету по Ленінським та Державним преміям в області науки та техніки при Раді Міністрів СРСР.

У 1990-ті роки, незважаючи на вже досить похилий вік, Стефан Михайлович продовжував свою діяльність на науковій ниві, яку він поєднував з роботою по підготовці висококваліфікованих наукових кадрів – під його керівництвом захистилося понад 40 кандидатів та 19 докторів економічних наук. Серед яких відомі вчені економісти, як академік АН УРСР Чумаченко Н. Г., члени-кореспонденти АН УРСР Мелешкін Н. Т., Смельянов А. С. та ін. [4, с.77]

Багатогранна і плідна діяльність Ямпольського як вченого, організатора науки та вищої освіти була достойно відзначена державними нагородами. Серед них – Орден Леніна, Орден Трудового Червоного Прапора, орден "Знак Пошани", медалі [5, с.390].

За безпосередньої участі Стефана Михайловича були проведені наукові дослідження з проблем економічного реформування України. Зокрема, ним було узагальнено досвід економічного експериментування та вдосконалив його наукові основи, розробив відповідні методичні й практичні рекомендації.

Академік С. М. Ямпольський був щиро відданий українській науці як процесу формування актуальних та ефективних для практичного використання знань. Віддавши більшу частину свого життя науці, Стефан Михайлович доцільно займає своє місце в історії економічної науки, як вчений, що цілеспрямовано посилював демократичні погляди у академічній культурі та був великим прихильником прогресу.

Джерела та література

1. Ямпольський Стефан Михайлович // Історія Академії наук УРСР / [Під ред. Патон Б. Є.(голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 733-734.
2. Ямпольський Стефан Михайлович // Українська радянська енциклопедія: [У 12 т.] / [Під ред. Бажан М. П. та ін.]. – Вид. 2-ге – Т. 12. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1985. – С. 509.
3. Ямпольський Стефан Михайлович // Экономическая Энциклопедия. Политическая экономия [В 4 т.] / [Глав. ред. Румянцев А. М.]. – Т. 4. – М.: Сов. Энциклопедия, 1980. – С. 592.
4. Видатний учений і організатор науки та вищої школи [До 90-річчя С. М. Ямпольського] // Економіка України. – 1996. – № 12. – С. 77.
5. Дерев'янкін Т. І. Пам'яті Стефана Михайловича Ямпольського (1906-1998) / Т. І. Дерев'янкін, В. С. Стешенко // Історія народного господарства та економічної думки України: 36. Наук. Праць. – Вип. 39-40. – К., 2007. – С. 388-391.
6. Михайличенко Д. Ю. Нариси з історії Харківського національного економічного університету / Михайличенко Д. Ю., Єрмаченко В. Є., Сахно О. А. – Харків: ІНЖЕК, 2005. – 326 с.
7. Ямпольський Стефан Михайлович / Вступ. ст. Н. Г. Чумаченко, Ю.Н. Пахомов, Н. С. Герасимчук, С. В. Козаченко / Библиограф. указатель, сост. И. Н. Мирянова / [Редколлегия: Сытник К. М., Тронько П. Т., Бабичев Ф. С. и др.]. – К.: Наук. думка, 1986. – 76 с. – (Библиография ученых УССР / АН УССР).
8. Національний університет "Львівська політехніка" / [Ред. Колегія: Ю. Я. Бобало, А. Г. Завгородній, В. А. Павлиш та ін.]. – К, 2008. – 57 с.
9. Архів ОНПУ. – Ф. Р-126. – Оп. 12. – Спр. 412 (Особова справа С.М. Ямпольського). – 20 арк.
10. Сухотеріна Л. І. Відомий український економіст Стефан Михайлович Ямпольський (1906-1998) / Л. І. Сухотеріна // Інтелекція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. – 2012. – Вип. 55. – С. 19-25.
11. Экономическая наука и хозяйственная реформа / [Под ред. С. М. Ямпольского]. – К: Наукова думка, 1970. – 324 с.
12. Основы построения поощрительных нормативов и совершенствование системы планирования производства / С. М. Ямпольский, С. Г. Галуза, В. С. Найденов и др. – К, 1967. – 119 с.

13. Ямпольский С. М. Вопросы скоростного проектирования и освоения новых конструкций в машиностроении / Ямпольский С. М. – М.: Изд-во АН СССР, 1994. – 108 с.
14. Ямпольский С. М. Скоростное освоение новых производств / Ямпольский С. М. – М.: Машгиз, 1948. – 155 с.
15. Ямпольский С. М. Экономические вопросы подготовительной стадии производства новых орудий труда (методологические аспекты) / Ямпольский С. М., Майданович А. М., Козаченко С. В. – К.: Наукова думка, 1978. – 215 с.
16. Ямпольский С. М. Экономические проблемы управления научно-техническим прогрессом / С. М. Ямпольский, С. Г. Галуза. – К.: Наукова думка, 1971. – 200 с.
17. Ускорение научно-технического процесса и интенсификация воспроизводства основных фондов [В 3 т.] – Т. 1-3 / [Редкол.: С. М. Ямпольский и др.] – К.: Наукова думка, 1974.
18. Экономическое управление созданием систем машин / [Ямпольский С. М., Козаченко С. В., Лобанов В. В., Майданович А. М.] – К.: Наукова думка, 1981. – 235 с.
19. Колишній Голова Ради, академік НАН України С. М. Ямпольський // Рада по вивченню продуктивних сил України. Національна Академія наук України / Режим доступу: <http://www.rvps.kiev.ua/KERIV/Jampol.html>. – Назва з екрану (1.10.2016)

Minina I. S. The Kiev period of life and scientific activities the academician Yampolsky S.M.

The article explores the Kyiv period of the life and career of the famous scientist, doctor of economic sciences, professor, academician of the National Academy of Sciences of Ukraine S. Yampolsky. On the basis of analyzed scientific literature in the article examined the scientific and organizational activities of the scientist and his contribution to the development of economics of Ukraine. Well-educated scientist was one of the founders of a new trend in the economy – economics of scientific and technological progress. Investigated the activity of Stephen Mikhailovich as the director of the Institute of Economics of the USSR and the Chairman of the Council of Productive Forces of the USSR Academy of Sciences.

Key words: S.M. Yampolsky, academician, scientist, economist, Institute of Economics of the USSR Academy of Sciences, economic studies.

Минина И. С. Киевский период жизни и научной деятельности академика С. М. Ямпольского (1965-1998 гг.)

В статье рассматривается Киевский период жизни и творческого пути выдающегося ученого, доктора экономических наук, профессора, академика Национальной академии наук Украины С. М. Ямпольского. На основе изученной научной литературы в публикации освещена научно-организационная деятельность ученого и его вклад в развитие экономической науки Украины. Широко образованный исследователь стал одним из основателей нового направления в экономике, а именно – экономики научно-технического прогресса. Отображена деятельность Стефана Михайловича на должностях директора Института экономики АН УССР и председателя Совета по изучению и размещению производительных сил УССР АН УССР.

Ключевые слова: С. М. Ямпольский, академик, ученый, экономист, Институт экономики АН УССР, Академия наук УССР, экономические исследования.